

Historické krajinné štruktúry v Liptovskej Tepličke

M. Dobrovodská: Historical Landscape Structures in Liptovská Teplička. Život. Prostr., Vol. 34, No. 5, 267–269, 2000.

In our contribution the attention have been pointed on historical landscape structures in mountain agricultural village Liptovská Teplička in the Eastern part of the Nízke Tatry Mts. Resulting from the specific natural and historical-social conditions two types of historical landscape structures there were created – agricultural and architectural landscape ones. They represent a lively document of the history of people and their relations to the landscape.

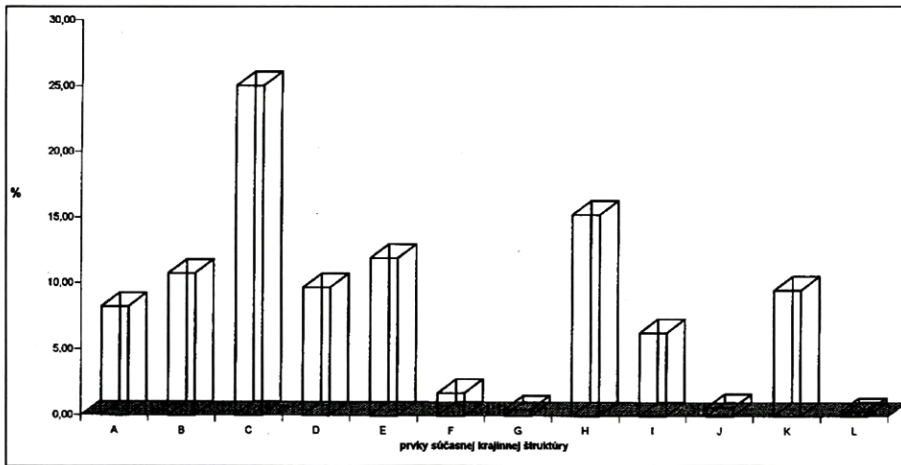
Historické krajinné štruktúry predstavujú súbor tých prvkov a javov v krajine, ktoré vznikli zámernou činnosťou človeka v priebehu jeho histórie až do nedávnej minulosti, ktorou človek pretváral prírodu, alebo vytváral nové, dosiaľ zachované štruktúry (Štefunková, Dobrovodská, 1998). Komplex týchto hmotných krajinných prvkov dopĺňa systém nehmotných historických javov, ku ktorým môžeme zaradiť ľudové tradície, zručnosti obyvateľstva, ľudové zvyky a pod., súvisiace s charakterom daných hmotných štruktúr. Jednou z mála obcí na území Slovenska, kde sa historické krajinné štruktúry vyskytujú v pomerne zachovanom stave, je Liptovská Teplička. Sledovali sme intravilán a časť extravilánu, kde sa tieto štruktúry vyskytujú.

Horská poľnohospodárska obec Liptovská Teplička sa nachádza vo východnej časti Nízkych Tatier pod ich bočným hrebeňom v nadmorskej výške 846 m (alúvium Čierneho Váhu) až 1429 m (Panská hoľa). Patrí k najvyššie položeným poľnohospodárskym sídlam na území Slovenska. Reliéf je tvorený prevažne strmými, miestami menej strmými svahmi, plošinami, dolinami vodných tokov a v oblasti intravilánu obce malou kotlinou. Z geologického hľadiska je územie charakteristické dvomi štruktúrno-tektonickými jednotkami – hronikom (zlepence, pieskovce, bridlice, bazalty, andezity), komplexom mezozoických hornín (dolomity, vápence, bridlice, pieskovce) a kvartérnymi fluvialnými sedimentmi. Prevládajúce pôdy sú rendziny, kambizeme a fluvizeme. Chotár patrí do povodia Čierneho Váhu, klimaticky je zaradený do chladnej oblasti.

Obec vznikla v poslednej etape osídľovania Liptova goralskou kolonizáciou (r. 1634). Gorali kľčovali lesy a takto získané pozemky využívali spočiatku ako past-

viny, v menšej miere ako ornú pôdu. Hlavným zdrojom obživy boli úžitky z pasenia dobytka, oviec a z lesov. Ťažisko živočíšnej výroby predstavoval predovšetkým chov oviec salašnickým spôsobom na najvyššie položených pasienkoch. Krmovinovú základňu hovädzieho dobytka vhodne dopĺňalo seno z lúk. Po komasácii a znovurozdelení lúk v období 1849–1896 vznikli sennikové lúky. Orná pôda bola založená v dvoch etapách – do r. 1780 a do r. 1840, kedy boli poľnohospodárske podniky sformované prakticky do podoby pred kolektivizáciou.

Pri osídľovaní územia bol chotár obce rozparcelovaný na rovnaké diely, ktoré sa v procese dedenia ďalej delili pozdĺžne na menšie parcely. Tak vznikli niekoľko metrov široké a niekoľko sto metrov dlhé úzkopásové terasové i neterasové polia oddelené medzami – formami antropogénneho reliéfu, s priebehom pozdĺž vrstevnic, šikmo k vrstevniciam i pozdĺž spádnic. Vzhľadom na ohrozenie pôd vodnou eróziou, hlavne na poliach orientovaných pozdĺž spádnic na pomerne strmých svahoch, roľníci budovali odvodňovacie jarky. Jednotliví vlastníci mali pozemky v rôznych častiach chotára. Pestovali hlavne zmes raže a pšenice, ovos a jačmeň, v 18. storočí pribudli zemiaky. Systém obhospodarovania poľnohospodárskeho pôdneho fondu vo forme ornej pôdy, lúk a spoločných pasienkov bol vo vyvíjajúcej sa podobe zachovaný do r. 1975, kedy boli najdostupnejšie územia pre obrábanie ťažkou technikou zrekultivované – pôvodné úzkopásové terasované a neterasované polička s medzami boli rozorané a premenené na intenzívne využívané veľkoblkové lúky a ornú pôdu. Väčšina nezrekultivovaných plôch bola v dôsledku hospodársko-sociálnych zmien súvisiacich s kolektivizáciou opustená a postupne

Súčasná krajinná štruktúra časti katastra obce Liptovská Teplička:

I. Orná pôda: A – mozaika extenzívne využívaných maloblokových polí a lúk, B – intenzívne využívané veľkoblokové rekultivované polia.

II. Trvalé trávne porasty: C – extenzívne využívané poloprirodné mezofilné lúky, D – intenzívne využívané veľkoblokové rekultivované lúky, E – extenzívne využívané chudobné pasienky a úhory, F – vlhké lúky a pasienky, G – stredne intenzívne až intenzívne využívané poloprirodné pasienky.

III. Ostatné plochy: H – súvislé lesné porasty, I – izolované lesíky, J – degradované plochy, K – intravilán sídla, L – objekty vodných zdrojov a ich ochranné pásma I. stupňa.

sa samozatravnili. Časť z nich obyvatelia kosia, alebo prepásajú dobytkom. Takto vznikla súčasná krajinná štruktúra, ktorej súčasťou sú aj sledované historické krajinné prvky. Obec Liptovská Teplička je charakteristická prítomnosťou dvoch typov historických krajinných štruktúr – poľnohospodárskych a architektonických.

● Poľnohospodárske historické krajinné štruktúry:

- **mozaika extenzívne využívaných maloblokových polí a lúk** – komplex úzkopásových oráčín a lúčnych porastov ako dôsledok zachovaného striedavého hospodárenia s využívaním prevažne tradičných nástrojov a ťažných zvierat, s výskytom zachovaných kosených i nekosených poľných medzí – terás, valov a pod. Tento prvok je v sledovanom území najhodnotnejším prvkom historického poľnohospodárskeho využitia zeme, pretože najlepšie vyjadruje jej pôvodné využitie. Niektoré plochy predstavujú tzv. druhotné prvky – v priebehu kolektívizácie boli opustené a znovu sa začali obrábať tradičným spôsobom formou záhumienok po r. 1989,
- **extenzívne využívané poloprirodné mezofilné lúky** – komplex úzkopásových samozatravných polí opustených väčšinou v dôsledku kolektívizácie, v súčasnosti využívaných ako extenzívne kosené lúky bez narušenia charakteristického reliéfu pôvodných ú-

kopásových polí a foriem antropogénneho reliéfu – kosených i nekosených medzí,

- **extenzívne využívané chudobné pasienky a úhory** – komplex úzkopásových samozatravných polí, v súčasnosti využívaných ako extenzívne pasienky bez narušenia charakteristického reliéfu pôvodných úzkopásových polí a nekosených medzí. Tieto historické krajinné štruktúry miestami zarastajú stromovou a krovinovou vegetáciou.

Percentuálne zastúpenie uvedených poľnohospodárskych historických krajinných štruktúr v prvkoch súčasnej krajinskej štruktúry vyjadruje obr. 1. Pri interpretácii priestorového usporiadania daných prvkov sme vychádzali z prác Miklósa

a kol. (1996), ako aj Dobrovodskej (1997). Výsledky boli doplnené terénnym výskumom r. 1997–1998.

● Architektonické historické krajinné štruktúry:

- **goralské zrubové trojpriestorové drevenice** – sú v nepravidelnej zástavbe orientovanej štípmi k potoku a súčasne ku komunikácii. Zástavba jednotlivých parcel je spolu s hospodárskymi budovami adiktívne radená tak, ako v priebehu času narastali potreby užívateľov. Počas rozvoja obce sa nerozrastala na úkor poľnohospodárskej pôdy až do povojnového obdobia,
- **zrubové stodoly** – komplex niekoľkých desiatok stodôl je zoskupený do špecifickej urbanistickej štruktúry, ktorá vyhovovala niekdajšiemu spolku urbáristov v nadväznosti na spoločné hospodárske činnosti (napr. mlátenie obilia). Vytvárajú uličnú radovú zástavbu. Jedinečnosť “stodolišťa” je v jeho celkovom usporiadaní i v rozsahu zachovania. Obdobu dnes nenájdeme ani v jednej obci na Slovensku,
- **zemiakové pivničky** – zachované zemiakové pivničky v juhovýchodnej časti intravilánu, ktoré možno označiť za staroslovanský relikv stavebnej kultúry, dopĺňajú komplex architektonických historických krajinných štruktúr. Ich množstvo – takmer 350 – a variabilnosť predstavujú už dnes na Slovensku ojedinelý jav, hoci

v minulosti boli obdobné pivnice rozšírené. Sú to do svahu hĺbené jamy na uskladnenie zemiakov – zrubové pivnice hlboké ca 1–2 m s pôdorysom 1 x 1 m. Ich steny sú spevnené zrubom, strechy tvoria vodorovne položené brvná prekryté zeminou.

Charakteristickým historickým architektonickým prvkom extravilánu Liptovskej Tepličky boli až do kolektívizácie v 70. rokoch **zrubové senníky**, umiestnené na lúkach vo vyššie položených oblastiach. Ich excentrická lokalizácia vzhľadom na intravilán sídla, podobne ako určitá izolovanosť stodolišťa od pomerne zahustenej obytnej zóny v rámci intravilánu, malo hlavne bezpečnostný (protipožiarne) význam.

Okrem poľnohospodárskych a architektonických historických krajinných štruktúr môžeme v obci identifikovať aj javy nehmotného charakteru, ktoré majú k nim úzky vzťah. Ide o ľudové tradície a zručnosti obyvateľstva súvisiace s jeho schopnosťou tradičnými technickými, predovšetkým poľnohospodárskymi postupmi využívať a spracúvať prírodné zdroje (techniky obrábania ornej pôdy a lúk, chovateľstvo oviec a dobytky), ako aj bohaté kultúrne tradície vo zvykoch, výtvarnom, slovesnom a hudobnom prejave, v ktorých môžeme vybrať odraz vzťahu človeka k pôde a okolitej prírode.

Genius loci Liptovskej Tepličky – to sú predovšetkým historické krajinné štruktúry – charakteristické línie úzkopásových políček s medzami doplnené historickými hospodárskymi objektmi stodolišťa a zemiakových pivničiek spolu so zachovanými zrubovými drevenicami. Táto historická štruktúra obce kontrastuje s monotónnymi veľkoblokovými poliami a lúkami, ktoré spolu s novou typizovanou reťazovou zástavbou obytných domov dokumentujú najrevolučnejšiu etapu v živote Liptovskotepličanov, spôsobenú hlavne kolektívizáciou poľnohospodárstva, ale aj celkovou industrializáciou a modernizáciou života spoločnosti v druhej polovici 20. storočia.

Jednou z príčin zachovania historických krajinných štruktúr tejto nízkotatranskej obce na prelome 20. a 21. storočia je marginálnosť územia, spôsobená hlavne dopravou a kultúrno-sociálnou izolovanosťou, ako aj extrémnymi reliéfovo-klimatickými podmienkami na poľnohospodársku výrobu.

Literatúra

Dobrovodská, M., 1997: Historical Agricultural Utilization of Landscape in the Cadastre of Liptovská Teplička, Sustainable Cultural Landscape in the Danube-Carpathian Region. In: Proceedings of the II. International Conference on Culture and Environment, Sustainable Cultural Landscape in the Danube-Carpathian Region. Nadácia UNESCO, Banská Štiavnica, p. 1–4.

Historické poľnohospodárske štruktúry v extraviláne Liptovskej Tepličky

Intravilán Liptovskej Tepličky – v popredí “stodolište“

Miklós, L. a kol., 1996: The Natural Conditions and Culture of Landscape Utilization. UNESCO Chair for Ecological Awareness and Sustainable Development Faculty of Ecology and Environment TU Zvolen, Banská Štiavnica, 102 pp.

Štefunková, D., Dobrovodská, M., 1998: Kultúrnohistorické zdroje Slovenska a ich význam pre trvalo udržateľný rozvoj. In: Izakovičová, Z., Kozová, M., Pauditšová, E. (eds): Implementácia trvalo udržateľného rozvoja. ÚKE SAV pre SNK SCOPE Bratislava, p. 104–111.

RNDr. Marta Dobrovodská (1966), odborná pracovníčka Ústavu krajinej ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava
E-mail: martad@uke.savba.sk